

**Politisk beretning til Danmarks
Forskningsbiblioteksforenings årsmøde 2011:
Tumult i informationsland**

Indhold

1. Indledning: e-bogen som forandringsagent
2. Bøgerne
  - 2.1. E-bogslæsere: det skarpe hjørne er rundet
  - 2.2. E-bøger: tsunamien samler sig
3. Forfatterne
4. Forlagene
  - 4.1. Open Access: non-profit, gylden OA på vej frem
  - 4.2. Ophavsret: kanonerne bliver kørt i stilling
5. Boghandlerne
6. Systemleverandører og aggregatorer
  - 6.1. Discovery systemer: mod skyen
  - 6.2. Og nu med e-bøger
7. Bibliotekerne
  - 7.1. Er der krise?
  - 7.2. Økonomi: det bliver ikke bedre
  - 7.3. Organisation: fortsat konsolidering
  - 7.4. Strategi: hvor vil vi hen?
  - 7.5. Serviceudvikling: modsatrettede trends
  - 7.6. E-ressourcerne: hvordan får vi råd?
  - 7.7. Forskningsbibliotekerne i mediebildet: det er sjovest, når det brænder (på)
8. Brugere
9. Slutning: palantirens forbandelse

1. Indledning: e-Bogen som forandringsagent

Der er sket en jordrystelse ude under informationshavet, og dens virkninger breder sig ubønhørligt og truer med at skylle de kendte strukturer bort. Det drejer sig selvfølgelig om e-bogen.

For bare to år siden virkede e-bogen som noget fjernt og fremtidigt, men den er rykket tæt på forbløffende hurtigt.

Brewster Kahle

Grundlæggeren af det store e-bogsbibliotek, *Internet Archive*, Brewster Kahle, sagde det således på American Library Association's vintermøde: "The e-book isn't happening: it HAS happened."¹

Situationen ligner det, der skete i midten af 90'erne, da e-tidsskrifterne efter en årrække med tilløb, pludselig tog afsæt og blev dominerende i løbet af få år.

E-bøgerne og deres konsekvenser for informationskredsløbet er derfor hovedtemaet i denne årsberetning.

---

¹ <http://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/trade-shows-events/article/45730-at-ala-midwinter-brewster-kahle-librarians-ponder-the-e-book-future.html>

2. Bøgerne

2.1. E-bogslæserne: det skarpe hjørne er rundet

Det har længe været antagelsen blandt de vilde, at den tilstrækkelige forudsætning for e-bogens gennembrud ville være udviklingen af et billigt e-bogslæseapparat, der fungerede ligeså godt som en trykt bog for så vidt angår læselighed, transportabilitet o.s.v. og som derudover havde faciliteter, der letter læserens arbejde med og tilegnelse af teksten.

I 2009 kom så Amazon med et e-bogslæseapparat, Kindle, der opfyldte denne betingelse, skarpt forfulgt af andre firmaer. Lige i øjeblikket er det nok Barnes og Noble, der med deres Nook læseapparat står som Amazon's vigtigste konkurrent.

I 2011 lancerede Apple sin tablet-pc, iPad, med et særligt e-bogslæsemodul. iPad fik hurtigt succes.

– og de findes nu også i de mest ophøjede kredse.

Pave Benedikt XVI med iPad

Andre tablet-pc med e-bogsfaciliteter er fulgt efter. Og rygterne i industrien vil vide, at når Amazon bliver spurgt, om de også vil lave en tablet-pc, der kan konkurrere med iPad, svarer de med fine, hemmelighedsfulde smil ...² Og det er nok et marked, der er værd at overveje: inden for det sidste år er der solgt over 20 mio iPads og iPad-2er.

Det allersidste skud på stammen af e-bogslæsere er Googles e-bogslæseapparat med det forjættende navn Story HD, der blev lanceret i juli.³

Der går næsten ikke en uge uden at der kommer en ny rapport om dette turbulente område. Der er tre forhold, som analytikerne følger spændt:

- *Er det e-bogslæserne eller tablet-pc'erne, der vinder?*
- *Hvilke mærker er markedsførende og hvordan udvikler deres markedsandele sig?*
- *Vil det lykkes for producenterne at binde deres e-bogslæseapparat eller tablet-pc og dermed deres kunder til en bestemt forhandler eller formidler af e-bøger eller går markedet imod et læseapparat, der nemt kan anvende alle kommercielle og ikke-kommercielle e-bøger uanset forlag, boghandler og aggregator?*

Om forbrugerne vil ønske at nøjes med et apparat, der kan det hele, eller om man vil have flere apparater, der hver kan en hovedfunktion, vil udviklingen i de kommende år vise.

2.2. E-bøger: tsunamien samler sig

E-bogslæseapparaterne og tablet-pc'erne er selvfølgelig ikke det primært interessante for bibliotekerne; det er bøgerne selv, d.v.s. i dette tilfælde e-bøgerne.

---

² http://www.bookbusinessmag.com/article/amazon-launch-tablet-pcs-by-this-fall/1?e=mcs@kb.dk#utm_source=bb-extra&utm_medium=enewsletter_continue&utm_campaign=2011-06-22

³ Calvin Reid: Google ebooks to offer Story HD, Its own e-Reading Device. Publishers Weekly, July 11, 2011. http://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/digital/devices/article/47950-google-ebooks-to-offer-story-hd-its-own-e-reading-device.html?utm_source=Publishers+Weekly%27s+PW+Daily&utm_campaign=e49a765c8e-UA-15906914-1&utm_medium=email

Der høres stadig suk og klage over e-bogen som et udtryk for åndeligt forfald og kulturel armod.

Forfatteren Penelope Lively

I 1987 vandt forfatteren Penelope Lively Booker-prisen med romanen Moon Tiger. På en nylig litterær festival sagde hun med knusende foragt: "Jeg synes, at en person, hvis bibliotek består af en Kindle, der ligger på et bord, er en blodfattig nørd."⁴

Lidt mere forståelse er der at hente hos Kent Anderson, der har et smukt blogindlæg med en lovprisning af den trykte bog og det spor af menneskelighed, der følger med den. Hans blog-indlæg har titlen "Mourning the Printed Book – The Aesthetic and Sensory Deprivation of E-books."⁵ Men lige så smukt slutter han indlægget med følgende:

"So what is there to do? Nothing. The change is inevitable ... New interactive formats will deliver a new aesthetic. The human mind will find new ways to embrace stories and how they are told."

⁴ http://www.telegraph.co.uk/culture/books/ways-with-words/8629722/Ways-With-Words-Penelope-Lively-kindles-publishing-row-with-e-books-for-bloodless-nerds-view.html?utm_source=Publishers+Weekly%27s+PW+Daily&utm_campaign=4b689e2e4b-UA-15906914-1&utm_medium=email

⁵ [http://scholarlykitchen.sspnet.org/2011/05/13/mourning-the-printed-book-the-aesthetic-and-sensory-deprivation-of-e-books/?utm_source=feedburner&utm_medium=email&utm_campaign=Feed:+ScholarlyKitchen+\(The+Scholarly+Kitchen\)](http://scholarlykitchen.sspnet.org/2011/05/13/mourning-the-printed-book-the-aesthetic-and-sensory-deprivation-of-e-books/?utm_source=feedburner&utm_medium=email&utm_campaign=Feed:+ScholarlyKitchen+(The+Scholarly+Kitchen))

Men det er alt for tidligt at vurdere, om den trykte bog forbliver i hovedstrømmen, eller bliver et nicheprodukt eller forsvinder. Kulturen har det med at bibeholde sine gamle udtryksformer ved siden af de nye. Teatret døde ikke, da biografen kom. Så vi behøver ikke at bekymre os om bogen: de skal bare være tilgængelige i alle de formater, som brugerne ønsker.⁶

Til gengæld kan der ikke være tvivl om, at e-bogen i det seneste år har fået et bemærkelsesværdigt gennembrud, selvom det afgørende gennembrud på campus endnu lader vente lidt på sig⁷.

I maj meddelte Amazon, at man nu i USA solgte 105 Kindle e-bøger for hver 100 trykte bøger, og i en markedsundersøgelse fra England hed det, at man nu solgte 242 Kindle e-bøger for 100 trykte.⁸ Det er jo lige godt utroligt.

Og Publishers' Weekly har offentliggjort en rapport, hvorefter e-bogssalget i USA i første kvartal af 2011 steg med 160%, medens salget af den trykte bog faldt med 23%.⁹

Rembrandt: Skriften på væggen

---

⁶ "Publishers need to stop making decisions about format and make available all formats and let the consumer decide." David "Skip" Prichard: The future of the book. Key note speech to UKSG Conference 2011

⁷ UC Libraries Academic e-Book Usage Survey L Springer e-Book Pilot Propject. May 2011.

http://www.cdlib.org/services/uxdesign/docs/2011/academic_ebook_usage_survey.pdf

⁸ <http://www.teleread.com/ebooks/kindle-e-books-outselling-print-books-on-amazon/>

⁹ http://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/financial-reporting/article/47343-e-book-sales-up-159-in-quarter-print-falls.html?utm_source=Publishers+Weekly%27s+PW+Daily&utm_campaign=4000f85825-UA-15906914-1&utm_medium=email

Engang under en festbanket i Nebukadnesers palads kom der en hånd til syne, der med flammeskrift skrev på væggen: Mene, mene, tekel ufarsin. I dag kan vi tyde denne fjerne profeti. Den siger: "e-bog, e-bog. En æra er slut, en ny begynder."

Johann Gutenbergs statue i Mainz med et par taknemlige beundrere

Vi vinker taknemligt farvel til Gutenberg, og vender os imod en ny tid ...

3. Forfatterne

Hele det system, der blev bygget op omkring det trykte medie, er i dag ved at blive afløst af et nyt system, bygget op omkring det elektroniske. Den gutenbergske informationskæde er ved at hoppe af, og alle parterne i kæden er ved at repositionere sig i den nye orden.

Hvis vi begynder med første led i kæden, forfatterne, er der to nye vigtige trends, der er blevet meget tydelige i løbet af det sidste år: det er selvpublicering og direkte kontakt mellem forfatter og læser igennem nye former for hjemmesider. Og uden mellemlid som forlag og biblioteker.

Det ret interessante web-baserede nyhedsbrev, *Brain Pickings*, offentliggjorde i juni en oversigt over syv platforme til selvpublicering, der vil forandre "the future of publishing."¹⁰ Nogle af platformene er muligvis en form for lavkommerciel, webbaseret forlagsvirksomhed, men kategorierne smelter sammen, og det er ikke let at vide, hvad der er hvad. Det afgørende er, som *Brain Pickings* selv kommenterer det, som at et jordskred er på vej:

"Although these seven startups are thrilling, they barely touch on self-publishing, a phenomenon undergoing its own sea changes and seismic shifts."

I USA er det lykkedes for flere forfattere at udgive bøger direkte på webben eller via netforhandlere uden om forlagene – vel at mærke til en meget lille pris pr. titel, og at få succes dermed!

Nu prøver en dansk forfatter, Nis Jakob, at sende en romantrilogi om den moderne mand ud som e-bog via et nyt selvudgiverforlag, Storybag, der siden januar har solgt e-bøger på nettet uden om forlagene. Pris pr bog: 39 kr. stykket.¹¹

Hvordan bærer et universitetsbibliotek i øvrigt sig ad med at skaffe denne bog til sine lånere, for ikke at tale om et folkebibliotek, eller hvordan med pligtaflevering til KB og SB? Det er sandelig nye udfordringer.

---

¹⁰ <http://www.brainpickings.org/index.php/2011/06/28/7-publishing-platforms/>

¹¹ Forfatter dropper forlag og udgiver selv e-bøger. Politiken, 17. August 2011.

Et par andre danske forfattere skulle også prøve sig frem, og det bliver ret spændende at se, om det lykkes – men under alle omstændigheder er det et tegn på at kontinentalsoklerne i udgivelsessystemet bevæger sig.¹²

Og så nævner jeg ikke engang Pottermore!

---

¹² Bogmarkedet, 2011, 15, 9

4. Forlagene

Efter forfatterne er det næste led i informationskæden forlagene. Der skal her fokuseres på de kommercielle forlag. Disse er en essentiel del af det gutenbergske informationskredsløb, idet de står for at indsamle og editere forfatternes produkter og at gøre dem tilgængelige for brugerne via de næste led i informationskæden. Ikke bare skal have dækket deres udgifter, men de skal også tjene penge til deres ejere, gerne mange penge. Det er de i almindelighed gode til, og nogle af dem er ret gode. Elsevier havde i 2010 en fortjeneste på over 1 milliard dollars. En god del af indtjeningen stammer fra bibliotekerne.

Der har været skrevet mangt og meget om, hvorvidt forlagenes prispolitik under eet er rimelig eller rovgrisk. Det kan være vanskeligt at forholde sig til, men det er under alle omstændigheder klart, at den udgør et betydeligt problem for et af de næste led i kæden, bibliotekerne.

For de videnskabelige forlags vedkommende er der derudover den ejendommelige situation, at de overtager universiteternes forskningsprodukt gratis, og derefter sælger det tilbage til universiteterne i dyre domme. Universiteterne er ikke rigtig klare over denne sammenhæng, ikke mindst fordi problemerne kan lokaliseres til universitetsbibliotekernes budgetter, og det er ligesom noget andet! DFs bestyrelse vurderer, at der behov for at bevidstgøre de højere læreanstalter om dette problem og vil fremlægge konkret forslag herom på generalforsamlingen i aften.

Fastsættelsen af e-bogspriser er blevet et af de redskaber, hvor parterne – i dette tilfælde forlagene og de store e-boghandlere og aggregatorer – bekæmper hinanden. I august blev det meddelt, at der nu er anlagt sag imod Apple og fem af verdens største forlag, herunder Harper-Collins, for ulovlig kartelvirksomhed. De pågældende virksomheder skal have samarbejdet om at holde prisen for e-bøger i vejret. Formålet er at modarbejde de lavere priser på 9.99 dollars, som Amazon gerne tager for sine e-bøger. De fem forlag har blandt andet nægtet, at Amazon må sælge deres mest populære titler som e-bøger.¹³ Endvidere har Amazon nu lukket for sit e-bogssalg via Apple-applikationen, og Apple har til gengæld rejst sag imod Amazon for at anvende navnet App Store, som det selv mener at have ejendomsret

---

¹³ Politiken, lørdag den 13. August 2009

til. De kan jo godt lide retssager i USA, og det er bemærkelsesværdigt, i hvor høj grad informationssektorens fremtid afgøres i amerikanske retssale. Retssagen om karteldannelse har faktisk stor betydning for det fremtidige bogmarked, og hvem der skal høste gevinsten ved, at det er billigere at producere e-bøger end trykte: skal det være forlagene og distributørernes aktieejere, eller skal det være kunderne?

4.1. Open Access: non-profit, gylden OA på vej frem

Spændingerne omkring de kommercielle forlags prispolitik har i høj grad medvirket til udviklingen af Open Access-bevægelsen.

Denne har til formål at fremme udvikling af et nyt videnskabeligt formidlingssystem, hvor blandt andet universiteternes forskningsprodukt er hurtigt og nemt og gratis tilgængeligt for alle interesserede.

I Danmark har et Open Access udvalg, nedsat under DEFF på Videnskabsministeriets foranledning, barslet med sin rapport og fremsat 15 anbefalinger. Den vigtigste anbefaling er, at Videnskabsministeriet etablerer en national Open Access politik, og at forskningsråd og fonde gør det tilsvarende. Herudover anbefales det, at universiteterne og de andre forskningsinstitutioner implementerer lokale Open Access-politikker på grundlag af den nationale politik. Endvidere anbefaler man national planlægning af fri adgang til samt langtidsbevaring af primære forskningsdata. Endelig anbefaler udvalget, at man følger den grønne vej til Open Access, d.v.s. at forskningspublikationer parallelpubliceres i repositiorier, gratis for både forfatterne og læserne.

Dette er i modsætning til gylden Open Access, hvor forfatterne eller deres forskningsinstitutioner selv skal betale for publicering, medens det er gratis for brugerne. Hvis vi får disse gyldne tider, kan man gætte tre gange på, hvor forskningsinstitutionerne finder pengene til at finansiere forskernes betaling for publicering. Det bliver naturligvis biblioteksbudgetterne.

Danmarks Forskningsbiblioteksforening kan fuldt ud tilslutte sig Open Access-udvalgets konklusioner.

Rapporten er blevet godt modtaget af forskningsministeren, og man havde ligefrem indtrykket af en vis entusiasme hos ministeren, men over sommeren virker det dog som om det kølige overlæg er kommet i spil. På en opfølgingskonference var der i hvert fald en del eftertryk på kompatible forretningsmodeller og på, at det selvfølgelig måtte være op til universiteterne selv at implementere disse gode ting. Så forhåbningen om en robust, national og forpligtende Open Access-politik i Danmark er lige nu ikke stor.

Hvorfor virker universiteterne ikke specielt begejstrede for Open Access?

En af grundene er frygten for, at det nuværende systems kvalitetssikring og meriteringsmekanismer vil gå tabt i et stort åbent system, og at Open Access vil føre til incestuøse former for selvpublicering. Hertil kommer, at der er udbredt skepsis med henblik på gennemslagskraften af institutionelle repositiorier, d.v.s. digitale publikationsarkiver for en bestemt institutions forskere. Man har ikke lyst til og mener heller ikke, at man kan tvinge forskerne til at lægge deres publikationer i sådanne arkiver, og erfaringen viser, at skal det være frivilligt, er der ikke mange, der gør det.

Så, selv om mange universiteter på papiret støtter Open Access, er støtten i praksis begrænset til venlige opfordringer.

Men det er så interessant, at forskerne, der ikke er særligt indstillet i at parallelpublicere i deres egne institutioners repositiorier, gerne publicerer i store repositiorier eller OA-onlinetidsskrifter, der er knyttet til deres egne fagområder, jf. ArXiv og Econlit.

Man kan nok konkludere, at forskerne som helhed kun vil gå ind i Open Access-publicering, hvis de ser en reel, personlig fordel deri.

Men det er der så også mange der gør. En nylig rapport om 8.000 akademiske forfatters opfattelse af OA viste, at 75% fandt det Vigtigt eller Meget Vigtigt at kunne give gratis online adgang til deres arbejder, også selvom dette indebærer, at forfatteren selv betaler (Golden Open Acces).¹⁴

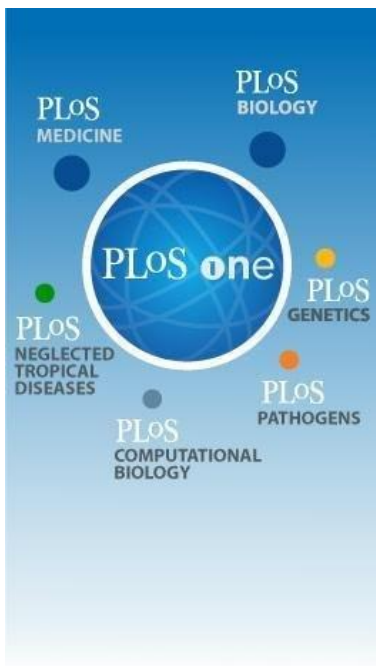
---

¹⁴ http://www.intechweb.org/public_files/Intech_OA_Apr11.pdf

Samtidig kom der en videnskabelig analyse af udviklingen af OA tidsskrift-publicering. Den viste, at antallet af OA-tidsskrifter i de sidste 10 år steg med 18% om året, og af OA-artikler med 30% om året. I 2009 udkom der i alt 191.000 OA-artikler i små 5.000 OA-tidsskrifter.¹⁵ Så noget sker der da!

I denne sammenhæng er der i løbet af det sidste år sket en udvikling, som det er værd at bide mærke i.

Public Library of Science blev i 2011 udnævnt til årets SPARC Innovator.¹⁶ SPARC er en international forening, der arbejder for Open Access. PLoS er en non-profit organisation bestående af forskere fra naturvidenskab og medicin. Dets formål er at gøre videnskabelig litteratur på disse områder gratis tilgængelig for offentligheden. Forfatterne betaler ca. 1.300 dollars for at få optaget en artikel i systemet, så det er en Golden Open Access-model.

PLoS-tidsskrifterne

---

¹⁵ Mikale Laakso m.fl.: The Development of Open Access Journal Publishing from 1993 to 2009.
<http://www.plosone.org/article/info:doi/10.1371/journal.pone.0020961>

¹⁶ <http://www.arl.org/sparc>

Systemet består p.t. af 7 tidsskrifter. Af disse er hovedtidsskriftet PLoS One, hvor artikler bliver optaget efter en rent teknisk bedømmelse. Til gengæld rummer systemet en facilitet til kollegial kvalitetsbedømmelse og –diskussion af artiklerne, men denne facilitet anvendes af relativt få (6%). De øvrige 6 tidsskrifter profileres som vigtige tidsskrifter inden for deres fagområder, og har normal fuld kvalitetsbedømmelse med peer-review. Det interessante er, at efter få år har PLoS-tidsskrifterne en meget høj impact-factor, nemlig 4.4 for PLoS One – uden peer-review - og så højt som 15,6 for PLoS Medicine – det er faktisk kæmpehøjt. Det samlede system rummer i dag 33.468 artikler, som forskerne selv har indsendt og betalt for, og heraf 514 fra danske universiteter.

Det er iøvrigt bemærkelsesværdigt, at også Nature nu vil begynde at udgive et stort e-tidsskrift, Scientific Reports, efter samme principper og med samme prissætning som PLoS, d.v.s. en forfatterafgift på ca. 1.300 dollars og derefter gratis for læseren. Så måske er det nu, at non-profit golden access tager fart¹⁷. Det er så bare ærgerligt, at det foreløbig ikke har nogen som helst virkning på prisstigningerne for bibliotekernes e-tidsskrifter.

4.2. Ophavsret: kanonerne bliver kørt i stilling

Udviklingen af det digitale informationsmedie kombineret med Internet og web stiller forlagene over for problemet med at kontrollere adgangen til de ressourcer og tjenester, de på den eller anden måde sælger til bibliotekerne. Et primært redskab for forlagenes bestræbelser i denne sammenhæng er ophavsretten. Dette er naturligvis ganske konfliktfyldt i forhold til bibliotekerne. Et eksempel herpå er

---

¹⁷ En anden ny engelsk rapport, *Heading for the open road : costs and benefits of transitions in scholarly communications* (April 2011), analyserer fordele (benefits) og omkostninger ved fem nye former for forskningskommunikation: Green Open Access, Delayed Access, Gold Open Access, License Extension, og Transactional. Den peger på golden access som den mest velegnede model og anbefaler en max. Pris pr artikel på 2.000 pund. <http://www.rin.ac.uk/our-work/communicating-and-disseminating-research/heading-open-road-costs-and-benefits-transitions-s>

erklæringskrigen i juni mellem forlag og biblioteker. *The international Association of Scientific, Technical and Medical Publishers* offentliggjorde den 8. Juni en udtalelse, der sigtede på at begrænse bibliotekernes ret til digital dokumentlevering til andre biblioteker. Dette gav anledning til forargede moderklæringer fra en række biblioteksorganisationer, som - med henvisning til den gældende amerikanske ophavsretslovgivning - fuldstændig afviser forlagenes ønsker.¹⁸

---

¹⁸ Coalition of Library Consortia Joins ARL in Opposing Publishers' Position on International ILL. *Library Journal*, June 22, 2011 http://www.libraryjournal.com/lj/home/891083-264/coalition_of_library_consortia_joins.html.csp

5. Boghandlerne

Også boghandlerne som led i den gutenbergske informationskæde er trængt. Her skal blot nævnes, at den meget store amerikanske boghandlerkæde, Borders, i år er gået fallit og blandt andet har angivet udviklingen af e-bøger som årsag.

En anden boghandlerkæde, Barnes & Noble, kom med på e-vognen i tide og er i dag Amazon's største konkurrent på e-bogsmarkedet.

I Danmark falder antallet af boglader støt: fra 570 i 1980 til 431 i 2005 – det sidste år vi har kunnet finde tal for. Dette skal selvfølgelig ses i sammenhæng med udviklingen af bogsalg i supermarkeder og via netboghandler, men selve den klassiske boghandel er klart på retur.

6. Systemleverandører og aggregatorer

6.1. Discovery-systemer: mod skyen

De tidligere katalog- og udlånssystemer har taget navneforandring til discovery- og deliverysystemer. De tre største spillere på markedet i dag er ExLibris med Primo, Proquest med Summon, og World Cat.

På det danske forskningsbiblioteksmarked har ExLibris en stærk position med sin Primo, der hidtil bl.a. er blevet drevet for et konsortium bestående af Det Kongelige Bibliotek, DTIC, Ålborg Universitetsbibliotek og Det Administrative Bibliotek. Dette konsortium er nu blevet opløst – udramatisk – idet AUB ønskede at trække sig ud, fordi man kunne få en direkte ordning med ExLibris, der på flere måder var bedre for AUB end konsortieordningen.

Også EBSCO kæmper bravt. Der går næsten ikke en uge uden en pressemeddelelse om at et nyt bibliotek eller bibliotekskonsortium har købt det ene eller det andet af disse systemer, så markedet er i livlig bevægelse. Den seneste meddelelse, fra i går, er, at WorldCat og ExLibris nu har indgået aftale om, at WorldCat gør sine katalogdata til rådighed via ExLibris. Skælv, Proquest!¹⁹

De nye systemer indeholder blandt andet en søgefacilitet, der gør det muligt for brugeren at søge alle et biblioteks ressourcer, både trykte som elektroniske helt ned på artikelniveau, i en fælles søgning. Det er naturligvis en markant forbedring af søgemuligheden.

En anden særdeles vigtig udvikling er, at de store systemer nu er ved at søge ind i skyen. De ligger selvfølgelig ikke i en sky, og de er heller ikke nødvendigvis centraliserede, men de fungerer som et fælles system baseret på netværksforbundne servere rundt om i verden. Og ret interessant: det fælles system gør det muligt at foretage integrerede søgninger ikke bare i det enkelte biblioteks

---

¹⁹ <http://www.oclc.org/news/releases/2011/201151.htm>

egne samlinger, men i alle de samlinger, der haves af alle de biblioteker, der er knyttet til systemet – ligesom WorldCat, der også er på vej ind i skyen.

Vi bevæger os måske imod et verdensbibliotek i skyen.

Flere store, nylige nedbrud i internationale firmaers skysystemer (skybrud?), f.eks. Microsofts Office 365, må mane til en vis eftertanke.²⁰

6.2. Og nu med e-bøger

En tredje vigtig – og helt ny udvikling er – at de store systemer nu begyndt at udvide deres tilbud af ”content” med e-bogssamlinger. WorldCat har lige meddelt, at de nu vil tilbyde Ingrams e-bogssamling²¹, medens Serials Solutions har købt E-brary og derudover tilbyder the Hathi Trust Digital Library²².

Hathi Trust DL er en sammenslutning af store – indtil videre amerikanske forskningsbiblioteker, der stiller deres digitaliserede materialer til rådighed gennem en fælles søgeflade. I dag er der små 10 millioner værker i systemet. Det er dog just meddelt, at Authors’ Guild har lagt sag an imod en række af de store biblioteker, der digitaliserer ”forældreløse værker” og stiller dem til rådighed for offentligheden igennem gennem Hathi Trust. Dette er en tidlig reaktion på det forventede sammenbrud i Google Book Settlement-sagen.²³

Også JStorr har meddelt, at man vil begynde at formidle e-bøger – fra store forlag vel at mærke.

---

²⁰ <http://www.computerworld.dk/art/166573?a=rss&i=0>

²¹ OCLC and Ingram to offer new option for access to e-books. April 11, 2011.
http://www.oclc.org/us/en/news/releases/2011/201116.htm?utm_source=WhatCountsEmail&utm_medium=OCLC%20Abstracts&utm_campaign=OCLC%20Abstracts

²² <http://www.hathitrust.org/about>

²³ <http://arstechnica.com/tech-policy/news/2011/09/authors-guild-sues-universities-over-book-digitization-project.ars>

7. Bibliotekerne

Og nu til bibliotekerne. Det sidste år har set markante udviklinger for så vidt angår økonomi, organisation, serviceudvikling, e-ressourcer og de omtalte discovery-systemer. På DFs hjemmeside giver vi adgang til en – i øvrigt velbesøgt - løbende nyhedsstrøm om disse ting.

7.1. Er der krise?

Inden jeg tager fat på disse emner, kan man dog først stille spørgsmålet: Er forskningsbibliotekerne i en krise? Det mener en del, blandt andre Rick Anderson, fra Marriott Library ved University of Utah. I en nylig "guest editorial" i *Journal of Academic Librarianship* med titlen *The Crisis in Research Librarianship*²⁴ skrev han følgende: Problemet for forskningsbibliotekerne er ikke, at de ikke leverer værdi til deres brugere.

Rick Anderson

---

²⁴ Rick Anderson: The Crisis in Librarianship. *The Journal of Academic Librarianship*, July, 2011

Krisen stammer snarere fra tre kendsgerninger:

- Brugernes opfattelse af bibliotekerne er mere vigtig end hvordan bibliotekerne reelt fungerer
- Brugere har ikke længere lige så meget brug for bibliotekarer, som de havde tidligere
- Og: Værdi, der ikke værdsættes, er ikke værdifuld

Krisen består i, at mange af de funktioner og strukturer, som vi klynger os til, spiller en marginal rolle i vore brugeres liv. Stort set ingen af dem begynder en informationssøgning på bibliotekets hjemmeside; de studerende bruger vore vejledningstjenester i ringe omfang; de trykte bøger udlånes mindre og mindre.

På den baggrund er det ret forståeligt, at universitetsledere i stadig højere grad ser biblioteket som en del af universitetets teknologiske infrastruktur, og de er stadig mere opmærksomme på, hvad de får for bibliotekspengene. Så vidt Rick Anderson.

Har han ret i, at vi står i krise? Jeg lader spørgsmålet gå videre til den ærede forsamling.

Under alle omstændigheder er det klart, at FFU-bibliotekerne generelt står over for den udfordring at vise deres institutioner, hvilken værdi de tilfører forskning og undervisning. Dette vil vi høre mere om i morgen, når Judy Broady-Preston taler om emnet.

7.2. Økonomi: det bliver ikke bedre

Et område, hvor der er klar krisestemning i forskningsbibliotekerne er økonomien. Dette tema er på vores dagsorden senere i eftermiddag, så det skal der ikke siges mere om nu.

7.3. Organisation: fortsat konsolidering

Ellers har det organisatoriske spørgsmål igen i år været aktuelt for en del af os.

Ved Århus Universitet er det blevet besluttet at samle universitetets biblioteker, d.v.s. udenom Statsbiblioteket, i en fælles biblioteksorganisation under navnet Aarhus University Library og – ret vigtigt – under en fælles ledelse. Der gennemføres ikke nogen egentlig organisatorisk integration med universitetets hovedbibliotek, Statsbiblioteket, men der forudsættes et tæt samarbejde mellem de to biblioteker. Vi har i nogle år på DFs møder kunnet more os over KUBIS-folkene, hvis tunge slår knuder, når de skal sige, hvor de kommer fra. Nu kan vi glæde os til at høre AU-folkene, når de på klingende jysk skal fortælle, at de kommer fra Aarhus University Library!

Det nyindrettede sfv-fakultetsbibliotek ved AU

Ved Århus Universitet foregår der endvidere en vis konsolidering af bibliotekerne, idet institutbibliotekerne ved Det Samfundsvidenskabelige Fakultet er blevet samlet

til et fakultetsbibliotek, medens tilsvarende overvejes for så vidt angår institutbibliotekerne ved andre fakulteter. Hvordan det i denne sammenhæng skal gå med det indfusede Danmarks Pædagogiske Bibliotek er et åbent spørgsmål, men man må nok konstatere, at dette bibliotek kommet i en bemærkelsesværdig situation.

Ved Københavns Universitet er der foretaget en midtvejsevaluering af KUBIS-konstruktionen, der – modsat Århus – havde til formål at samle alle de biblioteker, der betjener KU i en enhedsorganisation på tværs af de to institutioner, KU og KB. Evalueringen viste, at det er problematisk med en delt ledelsesfunktion, hvor universitetsbibliotekaren har den biblioteksfaglige ledelse af de KU-ejede biblioteker, medens den økonomiske ledelse og personalemæssige ledelse ligger hos de pågældende dekaner og institutledere. Især i perioder med store nedskæringer og lukning af institutbiblioteker. Endvidere må det nøgternt konstateres, at det fælles bibliotekssystem har vanskeligt ved at håndtere alle de forskellige bibliotekers særlige forhold og udlånsregler, og at den fælles, konsoliderede katalog ikke på alle punkter er blevet nemmere at gå til.

Ligesom ved Århus Universitet foregår der i øvrigt en konsolidering af bibliotekerne på universitetsområdet: en række biblioteker ved Det Naturvidenskabelige og Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet er blevet nedlagt og deres funktioner overtaget af Det Natur- og Sundhedsvidenskabelige Fakultetsbibliotek under Københavns Universitetsbibliotek under KB.

SAMF-biblioteket ved KU

Og kort før sommeren i år besluttede Det Samfundsvidenskabelige Fakultet at nedlægge alle sine fem institutbiblioteker og integrere deres funktioner og ressourcer med Det Samfundsvidenskabelige Fakultetsbibliotek, der ligeledes er en del af Københavns Universitetsbibliotek under KB.

Nedlæggelsen af de små biblioteker tæt på brugerne vil på nogle punkter klart medføre serviceforringelser, men generelt er det resultatet af to trends, der virker i samme retning: 1) den stigende digitalisering af informationsforsyningen til forskerne og tilgængeliggørelsen af ressourcerne på deres egne pc'er svækker deres behov for trykte samlinger på nært hold; og 2) den snævre økonomi gør det nødvendigt for institutterne at omprioritere deres ressourceanvendelse. Det kan i hvert fald konstateres, at opretholdelsen af et institutbibliotekssystem parallelt med fakultetsbibliotekssystemet ikke synes at have høj prioritet for universitetet i dag. Og det kan ikke overraske, at nedlæggelsen af de københavnske institutbiblioteker i KUBIS-perioden ærligt talt ikke får institutbibliotekarerne til at elske KUBIS.

Konsolideringsprocessen foregår også uden for universitetssektoren. Ved professionshøjskolerne, der er etableret ved en lov fra 2007, er der i de sidste tre år gennemført en omfattende konsolidering også af biblioteksområdet. Bibliotekerne har i 2011 fået fælles bibliotekssystem, og man arbejder for at få en fælles løsning

for integrated search, ligesom man i fællesskab nu anvender vidensdelingssystemet, Pure. Metropol har i det sidste år lukket en del afdelinger, og går fra 8 til 4 lokationer inden udgangen af 2011. Endvidere har Metropol og professionshøjskolen i København, UCC, indgået et formaliseret samarbejde om biblioteksservice.

Et andet organisatorisk spørgsmål – og endnu mere vigtigt - er positioneringen af biblioteket inden for institutionen. Vore kernefunktioner har vi stadig, men billedet er uklart for så vidt angår vore forsøg på at overtage beslægtede opgaver i forlængelse af kernefunktionerne, f.eks. forskningsregistrering, eller andre serviceopgaver, der klart ligger uden for normaldefinitionen af en biblioteksaktivitet som f.eks. varetagelse af konferencesystemer eller af universitetets IT-funktion.

Ved Ålborg Universitet har universitetsbiblioteket etableret sig solidt som ansvarlig for beslægtede opgaver som forskningsregistrering, projektregistrering, og bibliometri. En tilsvarende udvikling kendes ved andre universiteter. Herudover har man i Ålborg ansvaret for drift og udvikling af AAUs portal og er involveret i undervisningssupport. Endelig er overbibliotekaren ansvarlig for koordineringen af den fælles IT-udvikling ved AAU.

Ved CBS, der tidligt engagerede sig i denne udvikling og på et tidspunkt havde ansvaret for CBS' IT-drift, er situationen noget anderledes. Biblioteksdirektøren er nu ganske vist blevet udnævnt til campusdirektør med ansvar for drift og udvikling af bygninger og fysiske faciliteter, men til gengæld er bibliotekets funktioner blevet beskåret, og det har mistet sin egen IT-sektion. Det ser ud til, at biblioteket generelt ikke længere opfattes som universitetets hjerte og bøgernes tempel eller katedral midt på campus, men blot som en af universitetets infrastrukturelle servicefunktioner, jf. Rick Anderson. Vore bestræbelser på at udvikle studiemiljø i biblioteket, vil muligvis blive afløst af en fase, hvor det er omvendt: i stedet for studiemiljø i biblioteket, vil det blive bibliotek i studiemiljøet, hvor det vil spille sammen med en række andre studenterservices.

Under alle omstændigheder kan det med rimelighed konkluderes, at de konstruktioner, hvor biblioteket går ud over sine kernefunktioner, ikke synes at være robuste, men er ret påvirkelige af skiftende politiske, økonomiske og personlige forhold ved universitetet i øvrigt.

Også på nationalt plan er der organisatoriske bevægelser, men disse er emnet for Jens Thorhauges foredrag senere, så dem skal jeg ikke komme ind på her. Jeg skal blot understrege, hvor meget digitaliseringsbølgen fremmer udvikling af nationale strukturer. Man kan i denne sammenhæng tænke på Robert Darntons forslag om et nationalt, offentligt digitalt bibliotek i USA, og på Danskernes Digitale bibliotek og Bibzoom, for ikke at tale om selveste DEFF.

7.4. Strategi: hvor vil vi hen?

Fremtiden ændrer sig ustandselig, og det må biblioteksstrategierne derfor også gøre.

Blandt de vigtigste strategiske temaer for forskningsbibliotekerne i disse år er

- Gennembruddet for e-bøgerne,
- Digitalisering af den ældre litteratur og herunder ikke mindst af de store specialsamlinger, som mange biblioteker råder over
- Økonomiske nedskæringer, der nu har fået et sådant omfang, at de har væsentlig strategisk betydning
- Udvikling af bibliotekernes opgaveprofil udover de traditionelle afgrænsninger af biblioteksvirksomhed²⁵
- Udviklingen af mobile redskaber og applikationer. SDUB kom først i blandt forskningsbibliotekerne i DK – godt gået!
- Brugerstyring af anskaffelserne
- Udviklingen af den videnskabelige kommunikation, med forskningsregistrering, repositories, bibliometri, dataarkiver
- Omdefineringen af det fysiske rum fra bogopbevaring til studiemiljø
- Fremføring af informationsressourcer til de digitale læringsplatforme
- Udviklingen af cloud-baserede integrerede discoveryssystemer

---

²⁵ E.-g. ARL Profiles : Research Libraries 2010. ACRL, 2011, p. 10. <http://www.arl.org/bm~doc/arl-profiles-report-2010.pdf>

Der er andre temaer, selvfølgelig. En interessant oversigt over sådanne temaer offentliggøres i øvrigt årligt af en ACRL-arbejdsgruppe under navnet *Top Trends in Academic Libraries*.²⁶ En af trendene i 2010 er udviklingen af nye kompetencer hos bibliotekarerne. Til denne trend knytter arbejdsgruppen en bemærkning om de forandringer, der vil følge af pensioneringen af et stort antal biblioteksledere inden for de kommende år. Vil deres afløsere få nye roller - som herhjemme ved CBS og AAU? Er de klar til det? Vi har jo en tilsvarende leder-alderspyramide i Danmark, og det bliver interessant at se, hvilke typer, der rykker ind i chefkontorerne. De skal selvfølgelig være langt mere teknologi-, web- og applikationstunede end min egen generation for at kunne tænke naturligt i nye servicebaner, men det vigtigste vil formentligt - fortsat - være et indre "drive" til fornyelse.

En anden amerikansk trend-liste er for nylig offentliggjort af *Taiga*, en forening af universitetsbibliotekssouschefer m.v. De arbejder for radikal fornyelse af forskningsbibliotekssektoren og udgiver med jævne et sæt provokerende statements om hvad der forventes at ske inden for de næste fem år. 2011-listen lyder som følger:

Universiteterne vil udvikle fladere strukturer: Universitetsbibliotekerne vil have mindre autonomi og være vil være blevet opslugt af andre universitetsenheder.

Radikalt bibliotekssamarbejde: Inden for 5 år vil universitetslederne gennemføre væsentlige reduktioner af biblioteksbudgetterne og forventer, at bibliotekerne indleder radikalt samarbejde med andre biblioteker: fællesejede samlinger, deep outsourcing, delt medarbejderstab, fælles services

Fælles fysisk rum. Universitetsbibliotekerne vil dele deres fysiske rum med andre universitetsservices.

Bøger som dekoration. Informationsforsyning vil være komplet digitaliseret, og bøger vil kun blive brug til udsmyknings af læsesale m.v.

Ikke mere systematiske boganskaffelser. De vil blive erstattet af brugerdrevne, on-demand anskaffelser.

Ny form for kontaktbibliotekar. Nye systemer til forvaltning af forskningsdata vil føre til en ny form for kontaktbibliotekarordning.

---

²⁶ <http://crln.acrl.org/content/71/6/286.full>

Medarbejderomrokering, afskedigelser og genoptræning.

Biblioteket i skyen. Alle bibliotekssamlinger, systemer og services vil emigrere til skyen.

Butikstjenester vil blive elimineret. (??)

Overforsyning med MLS'er (cand.bibl.'er?)²⁷

Taiga's provokerende udsagn vækker forarget modsigelse blandt rettænkende amerikanske biblioteksfolk, men de er nok mindre provokerende i en dansk sammenhæng, selvom det med det radikale samarbejde måske kan virke lidt udansk! Hvornår vil forskningsbibliotekerne måske gå sammen om en fælles bogsamling?

I denne sammenhæng bør det nævnes, at BF i sit Princip- og arbejdsprogram 2011 og 2012 har et afsnit om *Forsknings- og Uddannelsesbiblioteket – Kampen om kompetencerne*. Det står ikke klart, hvorfor BF taler om "kampen", men DF kan helt bakke op om forbundets to indsatsområder, dels at skærpe kompetencefokus i forhold til forsknings- og uddannelsesbibliotekarerne, og dels at styrke udvikling af informationskompetencerne. Konkret vil BF blandt andet analysere udviklingen af opgaver og sammenholde dem med bibliotekarernes og informationsspecialisternes kompetenceudvikling, og det kunne være interessant om denne analyse kunne få et bredt organisatorisk grundlag.

7.5. Serviceudvikling: modsatrettede trends

Et er, hvad det er for en service, vi satser på i vores strategier. Et andet er, hvordan denne service rent faktisk udvikler sig. Vi ser her to modsatrettede tendenser

På den ene side er to traditionelle kernefunktioner i bibliotekerne for nedadgående: det fysiske udlån og referencefunktionen.

---

²⁷ <http://taigaforumprovocativestatemnts.blogspot.com/>

I perioden fra 2006 til 2009 er antallet af fysiske udlån i amerikanske forskningsbiblioteker faldet med 5%, hvilket fortsætter en årelang trend. Der er en tilsvarende udvikling i Danmark, men jeg kan ikke vise dem, da Danmarks Statistik endnu ikke har frigivet biblioteksstatistikken for 2010. Så jeg skal blot nævne, at KB/KUBIS-udlånet af trykte materialer faldt med 15% fra 2009 til 2010, hvilket også fortsætter en lang trend.

Så ganske klart: det fysiske udlån falder generelt år for år.

For så vidt angår referencefunktionen er det denne vanskelig at måle. Men generelt opleves det, at benyttelsen af denne service falder fortsat, og at den i øvrigt er ved at skifte karakter fra faglige spørgsmål over imod IT- og webbaseret vejledning. I USA faldt referenceaktiviteten med 20% fra 2006 til 2009. Ved KUBIS synes den dog p.t. at være i stigning, formentlig fordi bibliotekernes nye studiemiljøer nu trækker rigtig mange studerende til huse.

Ellers er "Virtual Reference" eller hvad vi kalder det på dansk, i fremmarch. En ny rapport fra OCLC, *Seeking Synchronicity*²⁸ viser, at den faldende benyttelse af vore vejledningstjenester kan hænge sammen med, at brugerne ikke kender til dem, med andre ord at vi er dårlige til at markedsføre dem. Interessant nok foretrækker de klart direkte, d.v.s. face-to-face vejledning, hvis de har et valg. De lægger endelig afgørende vægt på, at referencefunktionen skal være nem og hurtig – og god selvfølgelig.

Adskillige biblioteker overvejer, hvordan den direkte vejledningsfunktion i biblioteket skal bemannes. Sender man informationsspecialisterne ud i frontlinien, spilder man kvalificeret arbejdskraft på rutinespørgsmål. Sender man personale med generelle kompetencer derud, risikerer man, at der ikke sker reel gennemstilling til specialisterne, når det er nødvendigt, og at lånerne derfor ikke får kvalificeret betjening. Forskellige modeller afprøves i bibliotekerne, men den økonomiske krise

---

²⁸ L.S. Connaway & M.L. Radford: *Seeking Synchronicity: Revelations and Recommendations for Virtual Reference*. OCLC. June 2011. <http://www.oclc.org/us/en/reports/synchronicity/full.pdf>

og nedskæringerne kan ventes at påvirke situationen i retning af en to-lags referencemodel, med generalister i frontlinien og specialisterne i næste linie.

Medens fysisk udlån og referencefunktionen falder, stiger til gengæld benyttelsen af e-litteratur

I mangel af biblioteksstatistik tillader jeg mig igen at illustrere med tal fra KUBIS. Fra 2009 til 2010 steg antallet af downloads fra elektroniske tidsskrifter med 14% til små 3,5 mio på årsbasis – heraf en lille mio fra Elsevier-pakken alene, og der downloades nu 7 artikler i minuttet fra KUBIS' e-tidsskrifter.

Endvidere stiger benyttelsen af bibliotekerne som studiemiljø.

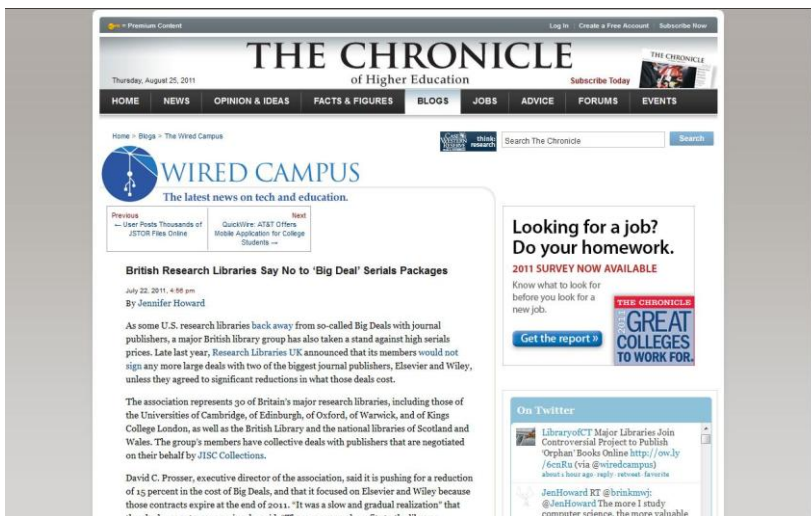

Studemiljø ved Statsbiblioteket

Dette hænger sammen med, at forskningsbibliotekerne i disse år gør meget ud af at rydde fysiske samlinger væk og indrette indbydende studiemiljøer i stedet.

Cykelparkeringsproblemer ved Det Natur- og Sundhedsvidenskabelige Fakultetsbibliotek i København © Melissa Wieser

Den stigende tilstrømning af studerende er glædelig, men ikke uden visse problemer!

Det er svært at sammenligne fysisk udlån med e-udlån, men overordnet ser det ud som om, at FFU-sektorens biblioteker leverer informationsressourcer til deres

institutioner som aldrig før. Og at de studerende bruger bibliotekernes studiemiljøer som aldrig før.

Hvorfor taler så Rick Anderson – og andre - om en krise for bibliotekerne?

Det beror for en stor del på, at e-ressourcerne ikke er umiddelbart synlige som en biblioteksservice for brugerne, og at skiftet til digital benyttelse således svækker bibliotekets "profil" i institutionerne. Og for så vidt angår studiemiljøer, findes der også sådanne uden for bibliotekerne.

Så selv om det faktisk går strygende for FFU-bibliotekerne, så rejser spørgsmålet sig alligevel ude i horisonten, om man behøver biblioteksinstitutionen til at organisere de informationstjenester, som moderinstitutionerne vil have behov for i fremtiden.

7.6. E-ressourcerne: hvordan får vi råd?

Den vigtigste udvikling på biblioteksområdet er i disse år e-bogen.

Hovedproblemet er i denne sammenhæng: hvem er det, der kommer til at låne e-bøgerne ud? Er det bibliotekerne – hjulpet af distributørsystemer som Overdrive og 3-M? Eller bliver det andre parter: f.eks. distributørsystemerne selv uden om bibliotekerne? Thad McIlroy, der betegnes som en "publishing guru", anklager direkte Amazon og bogforlagene for at konspirere om at holde bibliotekerne væk fra e-bøgerne.²⁹

Mens dette problem tårner sig op i horisonten, har forskningsbibliotekerne et andet problem om e-ressourcer meget tæt inde på livet i disse år. Det drejer sig om økonomien omkring e-ressourcer. For en del biblioteker er den virkelige økonomiske krise ikke de nedskæringer, der gennemføres i disse år, men de løbende prisstigninger på e-ressourcer, der kun delvis udlignes gennem den statslige prisregulering.

---

²⁹ <http://copyrightandtechnology.com/2011/02/27/are-libraries-locked-out-of-the-e-book-world/>

Et eksempel: KUBIS bruger 50 mio kr. om året på e-ressourcer. De stiger med ca 5% årligt, og prisreguleringen er kun på ca 2%. Det går absolut ikke i længden, og det er her, at den største bombe under FFU-bibliotekernes økonomi ligger.

Denne situation er generel i den internationale forskningsbibliotekssektor.

I almindelighed har forskningsbibliotekerne haft en svag forhandlingsposition, fordi flere af de store e-ressourcesamlinger er must-have samlinger for et bibliotek. F.eks. har KUBIS som nævnt en lille mio downloads fra Elsevier, og det ved Elsevier jo godt.

Det har endvidere vanskeliggjort forhandlingspositionen, at bibliotekernes kontrakter med de enkelte forlag har været hemmelige, således at man ikke åbent kunne sammenligne priserne på e-pakkerne. Det sidste problem er der så nogen bevægelse i nu: et amerikansk, økonomisk forsker-team fra Santa Barbara har gennemtvinget, at bibliotekerne udleverede de hemmelige kontrakter med henvisning til den amerikanske lov om offentlighed i forvaltningen³⁰. Det er en ret vigtig udvikling, som burde afprøves i Europa.

Ellers er der for tiden to strategier i spil for at håndtere prisstigningen på pakker:

Engelske biblioteker kræver prisnedsættelser

³⁰ Big Deal Contract Project. <http://www.econ.ucsb.edu/~tedb/Journals/BundleContracts.html>

Den første består i at kræve prissænkninger af leverandørerne. En gruppe bestående af de 30 største engelske forskningsbiblioteker, incl. British Library, Cambridge, Oxford, kræver nu, at Elsevier og Springer direkte sænker deres priser på e-ressourcer med 15%.

Hvis ikke det lykkes, truer de med at gå over til den anden strategi, som består i at opsigte de store pakker, og i stedet for købe en serie af de vigtigste enkelttidsskrifter fra disse.³¹

Amerikanske biblioteker opsigter big deals

Denne kurs forfølges nu af en række større amerikanske biblioteker, blandt andet bibliotekerne ved Oregon University og Southern Illinois University. I Illinois opsigde man pakkeaftalerne med Springer, Wiley og Elsevier, og skar samlet 230 titler fra områderne naturvidenskab, medicin og teknologi. Tilsvarende skete i Oregon, hvor man endte med en besparelse på 1.2 mio dollars.³²

³¹ British Research Libraries Say No to "Big Deal" Serial Packages. The Chronicle of Higher Education, July 22, 2011. <http://chronicle.com/blogs/wiredcampus/british-research-libraries-say-no-to-big-deal-serials-packages/32371>

³² Libraries Abandon Expensive 'Big Deal' Subscription Packages to Multiple Journals. The Chronicle of Higher Education, July 17, 2011. The Chronicle of Higher Education, July 22, 2011.

En sådan proces er tidkrævende og vanskelig, ikke mindst fordi den selvfølgelig støder på indædt modstand fra forlagenes side.

Den engelske proces skal allerede være løbet ind i absolut nej fra forlagenes side. Davis Prosser fra Research Libraries UK (RLUK) har i den anledning udtalt, at man nok må indstille sig på, at man ikke kan få en ny aftale med forlagene.³³ Og hvad vil bibliotekerne så stille op? Forlagene kan roligt regne med adskillige års milliardindtjening, inden systemet bryder sammen og afløses af et nyt.

I Danmark står DEFFs licenssekretariat klart over for en stor udfordring med hensyn til at skaffe billigere aftaler på e-tidsskrifterne eller i det mindste dæmpe prisstigningerne.

Hvis ikke dette lykkes, kan danske biblioteker med mange penge på spil, og som ikke får dækket prisstigningerne af deres moderinstitution (som i lykkelige Ålborg), være nødt til at overveje, om de skal fortsætte med DEFF-forhandlede pakked løsninger, eller om de skal følge i udenlandske bibliotekers spor og finde modeller baseret på porteføljer af de lokalt mest benyttede enkelttidsskrifter.

Andre udfordringer er fremvæksten af e-bogsmarkedet samt brugerdrevne anskaffelser, og om de kan indpasses i den hidtidige licensstruktur.

Så det vil være afgørende vigtigt, at licenssekretariatet ikke både forstår de lokale institutioners økonomiske og andre problemer og behov, og er i stand til at forhandle med leverandørerne på robust, forretningsmæssig vis.

Ellers kompliceres bibliotekernes liv i høj grad af forlagenes forsøg på at finde forretningsmodeller for distributionen af e-bøger, der garanterer – og helst udvider deres indtjening. Tidligere på året vakte HarperCollins furore med en ordning der maksimalt tillader 26 udlån pr. e-bog: vel at mærke ikke 26 gange på samme tid, men i alt. Det vil de fleste forskningsbiblioteker måske kunne leve med, for en stor del af vore trykte bøger bliver alligevel kun udlånt max 1-2 gange, men for folkebibliotekerne er det naturligvis et umuligt vilkår³⁴. Forskningsbibliotekerne vil

---

³³ http://www.libraryjournal.com/lj/home/891432-264/british_research_libraries_draw_line.html.csp

³⁴ Libraries face growing demand for ebooks, and complicated rules about using them. Vancouver Sun, May 24, 2011. <http://www.vancouversun.com/news/news/4829757/story.html>

nok være mest bekymrede ved, om de har permanent adgang til bogen. Men måske skal vi bare vænne os af med at tro, at vi skal have en bog for altid. Vore samlinger bliver dynamiske i stedet for statiske .... Ikke bare vil vi først købe bøgerne, når der er nogen, der har brug for dem. Vi vil kun have dem, så længe der er nogen, der har brug for dem.

Et af de opmuntrende træk ved diskussionen om, hvorvidt der i fremtiden vil være behov for biblioteker til at formidle bøger, har faktisk været en overbevisning om, at forlagene aldrig vil kunne finde en forretningsmodel, der reelt kan forbigå bibliotekerne. Men måske skal man ikke være for sikker ...

Mike Shatzkin

I hvert fald har Mike Shatzkin i maj publiceret et design for, hvordan læserne kan abonnere direkte på e-bøger fra store aggregatorsystemer, f.eks. således at de

betaler et månedligt beløb til Amazon for at få adgang til at læse al deres e-bogslitteratur³⁵. Uha ...!

Amazon har faktisk allerede lanceret en lærebogsservice, hvor studerende kan "leje" e-lærebøger – også fra de store forlag – i op til et år. Besparelsen i forhold til køb vil være op til 80% for en måneds leje.³⁶

Når vi taler forretningsmodeller, er det er selvfølgelig let for bibliotekerne at udpege forlagene til deres fælles fjende, men problemet et ærligt talt ikke nemt at løse³⁷, og forlagene har jo i en eller form været en del af formidlingssystemet lige fra begyndelsen.

og det kan måske være fornuftigt en gang imellem at erindre den amerikanske journalist H.L. Menckens herlige sentens: "There is an easy solution to every human problem - neat, plausible, ... and wrong!"

7.7. Forskningsbiblotekerne i medie billedet: det er sjovest når det brænder (på)

Hvis vi et øjeblik kigger på forskningsbibliotekerne i det danske medie billede, kan vi konstatere, at Det Kongelige Bibliotek med jævne mellemrum fanger opmærksomheden med international håndskriftudveksling, Hizbut-Tahrir-besøg med demonstrerende ministre foran Den Sorte Diamant og andre spektakulære hændelser. Statsbiblioteket er på bl.a. med nyt om Bibzoom og forleden nyheden om, at nethøstning om valget blev sat i gang, en time før valget blev udskrevet. Det var jo kvikt!

---

³⁵ Mike Shatzkin: The subscription model for ebooks hasn't emerged yet, but it will. May 6, 2011.

<http://www.idealogue.com/blog/the-subscription-model-for-ebooks-hasnt-emerged-yet-but-it-will>

³⁶ http://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/digital/content-and-e-books/article/48032-amazon-launches-kindle-textbook-rental.html?utm_source=Publishers+Weekly%27s+PW+Daily&utm_campaign=7a524e78e9-UA-15906914-1&utm_medium=email

³⁷ Joseph Esposito: The Vexed Problem of Libraries, Publishers and e-Books. The Scholarly Kitchen, March 03, 2011 <http://scholarlykitchen.sspnet.org/2011/03/21/the-vexed-problem-of-libraries-publishers-and-e-books/>

Ellers er det mestendels små forskningsbiblioteks-dramaer, der bemærkes af offentligheden, selvom det sker noget tilfældigt. Da man i Århus lagde de samfundsvidenskabelige institutbiblioteker sammen til et fakultetsbibliotek, var der ikke et kuk i medierne.

Dekanen vil kassere vores biblioteks-bøger – stop ham!

Tegning: Mette Drøyer

Dekanen vil digitalisere vores biblioteker – støt ham endelig

MODERNE TIDER
OSCAR BUNH,
KANDIDATSTUDERENDE I
STATSKUNDSKAB, KØBENHAVNS
UNIVERSITET

RUNE-CHRISTOFFER DRAGSDAHL giver 3.7. et ufuldstændigt billede af det primære argument for at nedlægge institutbibliotekerne ved Det Samfundsvidenskabelige Fakultet.

Dragsdahl pointerer rigtigt nok, at fakultetsledelsens overordnede argument er den stigende digitalisering, og at denne i sidste ende overflødigger de små institutbiblioteker. Så langt, så godt. Imidlertid forstår Dragsdahl ikke begrebet digitalisering ordentligt, da det for ham tilsyneladende kun handler om at læse litteratur på skærmen.

MEN DIGITALISERING handler i høj grad også om litteratursøgningen og rekvireringen af litteratur – ikke blot om e-bøger. Alle forskere, undervisere

og studerende søger efterhånden kun information i digitale databaser og på internettet.

Der er ikke længere nogen, der træder ind på biblioteket og begynder at lede efter litteratur på de mange hylder, selv om Dragsdahl tegner et meget romantisk billede af denne fremgangsmåde.

Nej, man søger da først på universitetsbibliotekernes database! Og disse databaser er efter min mening særdeles velfungerende, for man kan søge på fritext, emne, forfatter, etc. – ikke kun på titel, som Dragsdahl fejlagtigt påstår. Dertil kommer, at alle former for litteratur i stigende grad udkommer digitalt.

EKSEMPELVIS UDKOMMER mange nyudgivelser også som e-bøger, og disse er lette at navigere rundt i for at finde ud af, om man kan bruge bogen eller ej.

Derfor kan altså både den elektroniske og den fysiske lit-

teratur findes og rekvireres, uden at man skal besøge et bestemt bibliotek.

Jeg ser derfor ingen grund til, at man ikke skulle opmagasinere, eventuelt kassere en del af dem, de mange gamle bøger, som man så vil kunne

rekvirere til lige netop sit eget bibliotek.

Desuden mener jeg, det er værdt at indskyde, at vi har et rigtig godt, stort og nyrenoveret fakultetsbibliotek – vi studerende er ikke så forsømte, som mange giver udtryk for!

ISTERØD
HØJSKOLE

SOMMERKURSER
PÅ ISTERØD HØJSKOLE VED HØRSHOLM

Uge 29, 30
DET GODE LIV
mød det, undersøg det, smag på det!

Uge 30, 31
GASTRONOMI
Wildlife cooking

Uge 31
FAMILIEKURSUS

www.i-h.dk

Overskrifter om SAMF-inst.biblioteker

Da man i København besluttede at lægge de samfundsvidenskabelige institutbiblioteker sammen med fakultetsbiblioteket, var der stort medieståhej, og de studerende blandede sig lystent i debatten, hvad der blandt fremgik af interessant modsatrettede artikler i Politiken.

Også dekanen ved Det Humanistiske Fakultet kom i vridemaskinen, i dette tilfælde fordi fakultetet ville sende kasserede bøger til brænding. Det gik i denne sammenhæng op for universitetsbibliotekaren ved KU, at dette faktisk er den foretrukne metode til aflivning af kasserede bøger fra universitetsbiblioteket, hvorefter han fik koldsved på panden og søgte i dækning.

Men man kom så hurtigt i den absurd modsatte situation, da den globale opvarmning (eller hvad det er) senere på sommeren slog til og sendte så store vandskyl over København, at en del bøger ved de samfundsvidenskabelige institutbiblioteker led drukne- og skimmeldøden. Der begyndte selvfølgelig straks at florere konspirationsteorier om, at det var fakultetsbibliotekaren selv, der havde åbnet himlens sluser for at blive af med institutbibliotekerne, men det er ganske forkert og uretfærdigt:

Bogredning ved SAMF

Bare se hendes og medarbejdernes behjertede indsats for at redde skimmeltruede bøger. Men et vittigt hoved kommenterede alligevel situationen med et: "De brænder ej, som druknes skal!"

Bogtørring ved NAT/SUND

Også Det Natur- og Sundhedsvidenskabelige Fakultetsbibliotek mistede bøger i regnskyllet, men man fik reddet en del af dem ved hurtigt at hænge dem til tørre, og tabene blev ikke alvorlige. Det er måske så en ide til, hvordan vi på en iøjefaldende måde kan profilere vore trykte samlinger i fremtiden ...

Anderledes slemt gik det til ved Medicinsk Museion i Bredgade, hvor store værdier gik tab.

8. Brugerne

Vi slutter med det sidste led i kæden, læserne, brugerne.

Det der billede af at rigtige lånere kaster sig over vore bøger og læser dem fra den ene ende til den anden, medens de laver flittige noter, har muligvis aldrig været sandt, men det spøger i vores bevidsthed som en normativ, mental konstruktion.

I hvert fald kan man roligt sige, at nutidens generation af brugere ikke er boglæsere, men informationsbrugere, der surfer på informationshavet og når de finder noget interessant, stopper de op, og høster den del, de har brug for, ned i deres egen materialesamling.

Vender vi os imod den nyeste generation, der vil begynde at komme i vore biblioteker om en femten års tid, kan man være ret sikker på, at den ikke vokser op med den samme læseoplevelse som vores generationer gjorde det.

Jeg sad for nylig med mine børnebørn og så Ramasjang og hørte pludselig en af tegneseriefigurerne spørge en anden "Hvad er læsning?". Og svaret: "Læsning er fra den gang, før man opfandt SJOV!"

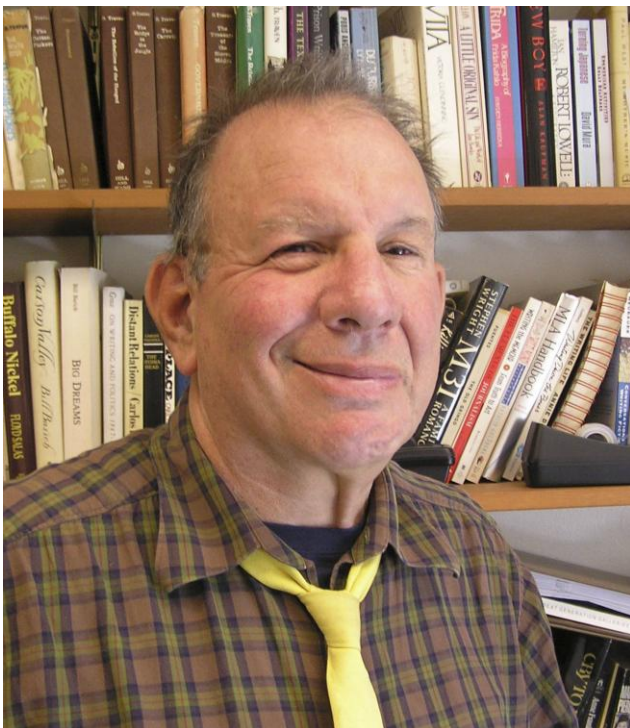
Frieda i fitnesscenteret med iPad

De får deres egen iPod som 6-årige, mestendels fordi far og mor vil have deres iPad i fred, men selv den kan de ikke holde sig fra ...

De vil danse rundt på nettet – og det vil ske ved hjælp af systemer og tjenester, der gør det muligt for dem at danne deres egne informations- og oplevelsesstrukturer og -fællesskaber og -verdener i det store globale web. Det vil næppe ske i vore bibliotekssystemer, vi bør i stedet formå at profilere og tilgængeliggøre vore videnressourcer, der hvor brugerne er.

Også teenagerne er måske på vej væk fra læsning: i en nylig engelsk undersøgelse svarer 15%, at de læser færre bøger, fordi de bruger tid på deres smartphone.³⁸

Vender vi os til vores nuværende studerende, er der også her tegn på opbrud:

Jonah Raskin

---

³⁸ http://www.telegraph.co.uk/news/8679381/One-in-four-teens-admit-to-using-smartphone-in-theatre-or-library.html?utm_source=WhatCountsEmail&utm_medium=OCLC%20Abstracts&utm_campaign=OCLC%20Abstracts

Jonah Raskin, der underviser på Sonoma State University i Kalifornien, påstår, at foråret 2011 vil gå ind i historiebøgerne som det semester, da collegestuderende holdt op med at læse bøger. Det er selvfølgelig sat på spidsen, men han tror i hvert fald selv på det, og hans læseværdige blogindlæg om sagen er ret tankevækkende³⁹.

Og forskerne? Vi ved jo, at de ikke kommer ret meget i bibliotekerne. Det er vi selv skyld i, fordi vi har givet dem fjernadgang til vore e-ressourcer.

I løbet af det seneste år er der kommet en stribe af rapporter om forskerservice. De kan ses i rapportarkivet på DFs hjemmeside.

Men ellers er det en gennemgående konklusion i rapporterne, at forskerne har deres opmærksomhed stift rettet på deres forskning, og at de – som førnævnt - er ret utålmodige over for alle forsøg fra universiteternes side på at forpligte dem til at parallelpublicere i lokale, institutionelle repositorier og andre ”bureaukratiske” forsøg på at styre og registrere forskningsprocessen.⁴⁰ Når universitetsbibliotekerne gerne vil indlejres direkte i forskningsprocessen og gøre sig nyttige over for forskerne ude hos dem selv, er det derfor en proces op ad bakke. For mange forskere er det helt fint og tilstrækkeligt, at de har adgang til store samlinger af e-ressourcer.

DEFF kører nu et projekt med *Dataverse*, som er et open source redskab, der giver forskerne rimelig nem adgang til at forvalte og deling af forskningsdata. Det er et initiativ med gode perspektiver.

---

³⁹ Jonah Raskin: The Rebellion against the Book : College Students 2011. Swans Commentary, June 6, 2011. <http://www.swans.com/library/art17/raskin09.html>

⁴⁰ Se f.eks. John MacColl & Michael Jubb: Supporting Research – Environments, Administration and Libraries. OCLC. June 2011. <http://www.oclc.org/research/publications/library/2011/2011-10.pdf>

Fra ToRS-udgravning i Jordan

I den sammenhæng er det interessant, at Det Kongelige Bibliotek sammen med KUs *Institut for Tværregionale Studier*, TORS, ved hjælp af netop Dataverse har udviklet et system til at administrere og formidle forskningsdata fra et stort udgravningsprojekt i Jordan. Projektet vedrører en de tidligst kendte landsbydannelse i verden, overgangen mellem jægersamfund og landbrugssamfund.

Så bibliotekerne skal ikke give op. Men vi skal skynde os inden andre parter tager denne opgave op og tager området i besiddelse.

En non-profit organisation ved navn DuraSpace har lige meddelt, at den med støtte fra en stor amerikansk fond vil udvikle en "hosted, cloud-based data storage and management service aimed at meeting the needs of working scientists and researchers"⁴¹. Nøgleordet er, at det skal være nemt for forskerne ...

---

⁴¹ DuraSpace to Bring Cloud-Based Platform "Direct-to-Researchers". News release.

<http://expertvoices.nsd.org/duraspace/2011/07/26/news-release-duraspace-to-bring-cloud-based-platform-%E2%80%9Cdirect-to-researchers%E2%80%9D/>

9. Slutning: palantirens forbandelse

Vil bibliotekerne være et af de systemer, som næste generation vil bruge som indholdsleverandører, søge- og findesystemer og struktureringsredskaber.

Hvor er krystalkuglen, der kan vise os det?

En palantir

I Ringenes Herre findes der krystalkugler, palantirer, der kan vise fremtiden. Men de viser den fremtid, som en dominerende kraft, i dette tilfælde Mørkets Fyrste Sauron, presser ned over dem. Selv store ånder, som Saruman den Hvide og Gondors fyrste, Denethor, bliver tvunget til at se fremtiden, som Sauron ønsker den.

Saruman skaber orker

Saruman overgiver sig til denne fremtidsvision og bliver et redskab for den.

Denethor på bålet

Denethor vælger en desperat exit-strategi og kaster sig i desperation på bålet.

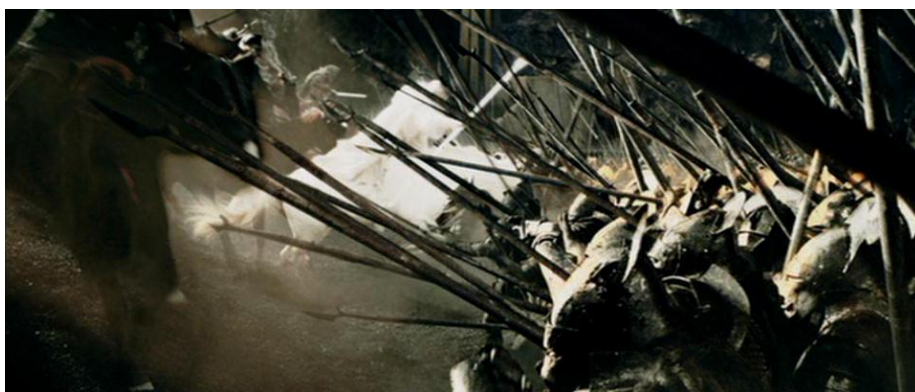
Elver på vej til en ny virkelighed

De vise elver vælger den mildt resignerede opgivelse og drager igennem skovene til de grå havne, hvor de indskiber sig til en anden virkelighed.

Men de tog alle sammen fejl: fremtiden blev en anden end den, de forudså. Den store ring blev smidt i flammerne i Fortabelsens Bjerg, og det gode vandt.

Dette kunne kun ske, fordi palantiren som krystalkugler i almindelighed har den forbandelse, at den kun kan vise en fremtid. Men fremtiden er IKKE een, den er et bølgende hav af muligheder, og stirrer man sig blind på den ene, ser man ikke de andre, og griber dem ikke, og former dem ikke.

Så, hvis bestyrelsen for DF skal give et råd, så er det hverken at overgive sig, blive desperat eller resignere, men at vælge en aktiv påvirkningsstrategi – som Gandalfs ved Helm's Deep:

Gandalf: aktiv påvirkningsstrategi

Tak for jeres opmærksomhed!